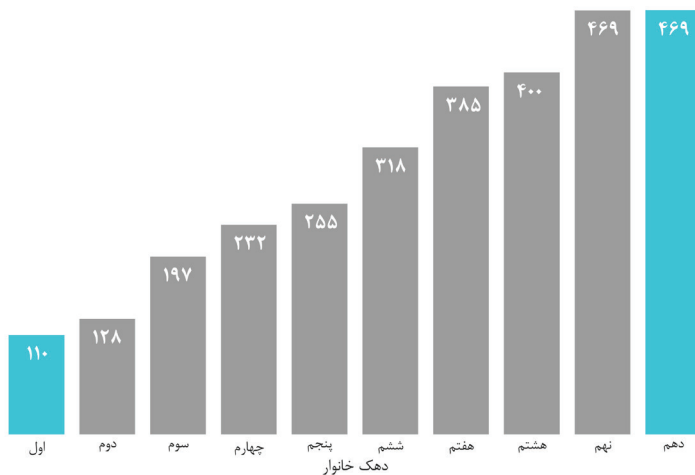

کاهش عوارض نوسانات درآمدی برای فقرا با اعطای اعتبارات خرد وثیقه مانعی در برابر اعطای اعتبارات خرد به خانوارهای کم درآمد

افراد در حال بازپرداخت تسهیلات در هر دهک (هزار نفر)

داده‌های مرکز آمار ایران حاکی از آن است که در ایران تعداد افراد متعلق به دهک ۹ و ۱۰ که در سال ۹۵ تسهیلات دریافت کرده‌اند حدوداً چهار برابر افرادی است که در دهک اول و دوم قرار دارند.

اعطای اعتبارات خرد یکی از راهکارهایی است که دولت‌ها برای افزایش تاب‌آوری خانوارهای فقیر در مواقع بحران به کار می‌بندند. دسترسی فقرا به اعتبارات خرد و تسهیلات بانکی امکان پس انداز را برای آنان میسر کرده یا دست‌کم اثرات نوسانات درآمدی را بر وضعیت معیشتی‌شان کاهش می‌دهد. برای مثال، دولت ترکیه در واکنش به بحران کرونا بخشی از طرح خود برای مقابله با اثرات ناگوار این بحران را به اعطای اعتبار به خانوارها اختصاص داده است. در این طرح سه بانک دولتی مسئول اعطای اعتبار به خانوارهایی شده‌اند که درآمد ماهیانه آن‌ها کمتر از پنج هزار لیر (تقریباً ۶۴۰ دلار) است. حداقل اعتبار اعطایی ذیل این طرح پنج هزار لیر و سقف این اعتبارهای خرد ده هزار لیر (تقریباً ۱۳۰۰ دلار) است. این اعتبارات دست‌کم پول مورد نیاز خانوارها برای هزینه مواد غذایی، اجاره خانه و هزینه انرژی مصرفی را در ترکیه پوشش می‌دهد. مهلت بازپرداخت این اعتبارات ۳۶ ماه است که ۶ ماه نخست آن به عنوان مهلت استراحت در نظر گرفته شده است. دریافت‌کنندگان این اعتبارات خرد، پس از این مدت شش ماهه، بسته به میزان وام‌شان ماهانه بین ۱۸۸ تا ۳۷۶ لیر پرداخت می‌کنند. ثبت نام برای دریافت این اعتبارات به صورت اینترنتی یا از طریق موبایل بانک انجام می‌شود.

سهام عدالت به عنوان وثیقه کارت اعتباری خرد، در حالی که ۲.۳ میلیون خانوار کم درآمد سهام عدالت ندارند

عدالت بر اساس دهک خانوار بسیار نابرابر است: در حالی که بیش از ۹ میلیون خانوار فاقد سهام عدالت هستند، به ۴۷٪ از خانوارهای ایرانی بیش از یک سهم تعلق گرفته است. هم‌چنین از هر ده نفری که در سه دهک کم درآمد جامعه قرار می‌گیرند، سه نفر سهام عدالت ندارند. در دهک‌های ۴ تا ۱۰ نیز متوسط افراد فاقد سهام عدالت ۵۰٪ است. نمودار زیر درصد خانوارهای محروم از سهام را به تفکیک دهک نشان می‌دهد. پیشنهاد گزارش حاضر اجرای طرحی برای اعطای اعتبار خرد بدون وثیقه به اقشار فقیری است که سهام عدالت ندارند. جزییات و بار مالی این طرح در جدول زیر خلاصه شده است:

طرح اعطای کارت اعتباری به دارندگان سهام عدالت پس از آزادسازی این سهام در دستور کار دولت ایران قرار گرفت. با اجرای این طرح سهام‌داران خواهند توانست بخشی از ارزش سهام عدالت خود را از بانک کارت اعتباری خرید دریافت کنند. این اعتبارات خرد با سود ۱۸٪ و بدون ضامن پرداخت خواهند شد و بنابه گفته مدیر فنی سهام عدالت، از ماه آینده امکان توثیق الکترونیک برای تمامی بانک‌ها در سراسر کشور فراهم و اعطای کارت اعتباری آغاز خواهد شد.

این در حالی است که بررسی‌های گزارش چهاردهم خبرنامه «کرونا، نیروی کار و حمایت اجتماعی» که به موضوع سهام عدالت پرداخته بود، نشان می‌دهد که توزیع سهام

درصد خانوارهای محروم از سهام به تفکیک دهک: حدود ۲۵٪ خانوارهای سه دهک اول از سهام عدالت محروم هستند.

اعطای اعتبار ۱۰ میلیون تومانی به خانوارهای فاقد سهام عدالت در دهک‌های اول، دوم و سوم

تعداد کل خانوارهای دهک‌های ۱ و ۲ و ۳	۸.۹ میلیون خانوار
تعداد خانوارهای فاقد سهام عدالت در دهک‌های ۱ و ۲ و ۳	۲۰.۳ میلیون خانوار
مبلغ کل اعتبار (اعتبار ۱۰ میلیون تومانی)	۲۲۰.۶ هزار میلیارد تومان
تامین مالی اعتبار از محل بودجه دولتی	۱۱.۳ هزار میلیارد تومان
تامین مالی اعتبار از محل منابع مالی خیریه‌ای و سپرده‌های بانکی	۱۱.۳ هزار میلیارد تومان

کرونا، نیروی کار و حمایت اجتماعی

گزارش هجدهم | ۶ دی ۱۳۹۹

فرزدایی با اعطای اعتبار بدون وثیقه

مقایسه بانک‌های گرامین و راکیات

سازوکار تجهیز منابع	سازوکار ضمانت	گستره خدمات	جامعه مخاطب	سودمحوری	دولتی بودن	نهاد
جذب سپرده	ضمانت گروهی	خدمات جامع برای شکوفایی اجتماعی	فقرا، با تأکید بر زنان	کسب و کار اجتماعی	سهام ۶ درصدی دولت	گرامین
جذب سپرده و سود بانک‌داری	وثیقه و معرف	خدمات مالی و بیمه	فقرا، بنگاه‌های خرد و متوسط	کسب و کار سودمحور	دولتی	راکیات

اعتبار خرد (Microcredit) در فضای بین‌المللی به معنای اعطای اعتبار بدون وثیقه و با نرخ بهره پایین به فقراست که با هدف فرزدایی یا حمایت از کسب و کارهای کوچک جمعیت فقیر صورت می‌گیرد. وجه اشتراک مؤسساتی که در حوزه‌های تأمین مالی خرد (Microfinance) و اعتبار خرد فعال اند ارائه خدمات به مشتریانی است که در حاشیه قرار گرفته و به صورت معمول به تسهیلات بانکی دسترسی ندارند. همان‌طور که نمودار زیر نشان می‌دهد حجم اعطای اعتبارات خرد در جهان روندی افزایشی داشته و اهمیت این اعتبارات تا حدیست که سال ۲۰۰۵ از جانب شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل به‌عنوان سال اعتبارات خرد نام‌گذاری شده است.

نمونه‌های موفق جهانی: بانک‌های گرامین و راکیات

بانک گرامین حدود ۵٫۷ میلیون وام‌گیرنده دارد که بیش از ۹۰٪ آنان زنان هستند. بخش اعظم سهام این بانک متعلق به وام‌گیرندگان و بخش بسیار کمی از آن در اختیار دولت بنگلادش است.

یکی از نمونه‌های اجرایی موفق اعطای اعتبار خرد بانک گرامین است که در بنگلادش آغاز به کار کرد و امروزه دامنه خدمات این بنیاد به مناطق مختلف آسیا، آمریکای لاتین و قاره آفریقا گسترش یافته است. سازوکارهای مالی بانک گرامین مبتنی بر وام‌دادن بدون وثیقه و تعهد گروهی است. این مؤسسه خوداتکا است و تنها با دریافت سپرده از وام‌گیرندگان و سایرین جذب سرمایه می‌کند. این بانک، معاف از مالیات، به سهام‌داران خود سود سهام پرداخت می‌کند. ارزیابی‌ها نشان می‌دهند که پس از اجرای این برنامه، ۵۴٪ وام‌گیرندگان گرامین با این وام‌ها از خط فقر عبور کردند، ۲۲٪ به خطر فقر نزدیک شدند و بازماندگی از تحصیل دختران و پسران خانوارهای محروم استفاده‌کننده از این امکانات کاهش یافت.

تجربه موفق دیگر مربوط به بانک راکیات، یکی از سه بانک اصلی دولتی در اندونزی است که گروه هدف آن رافقرا، طبقه متوسط و کسب و کارهای کوچک و متوسط تشکیل می‌دهند. سهم مشارکت زنان در این بانک ۲۵٪ است و متوسط اندازه وام‌ها از ۵۴۱ دلار در سال ۱۹۹۵ تا ۱۶۱۰ دلار در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است. مراحل دریافت وام در این بانک از زمان درخواست حدود دو هفته طول می‌کشد و سازوکار ضمانت در این بانک هم بر دریافت وثیقه

اعتبار خرد (Microcredit) در فضای بین‌المللی به معنای اعطای اعتبار بدون وثیقه و با نرخ بهره پایین به فقراست که با هدف فرزدایی یا حمایت از کسب و کارهای کوچک جمعیت فقیر صورت می‌گیرد.

نرخ ۹۹ درصدی بازپرداخت وام‌های بزرگترین مؤسسه اعتباردهی خرد در مالزی

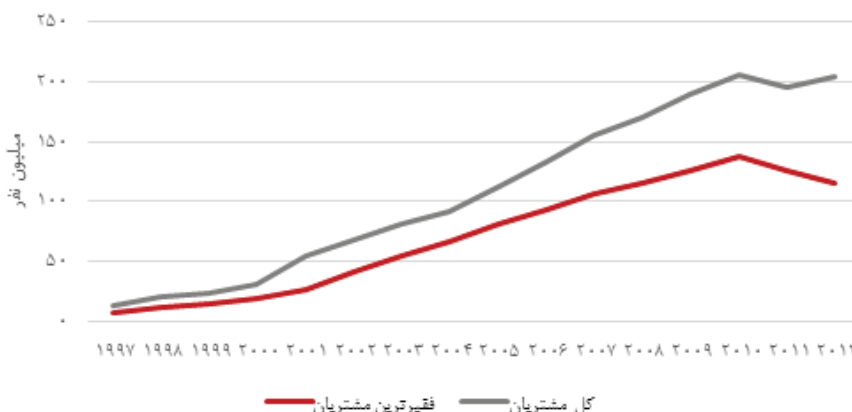

برنامه امانه اختیار مالزی که الگویی مشابه با الگوی بانک گرامین بنگلادش دارد، به خانوارهای فقیر، به خصوص زنان وام‌های بدون بهره اعطا می‌کند تا بتوانند پروژه‌های کوچک درآمدزا انجام دهند. این وام‌ها به‌طور هفتگی بازپرداخت می‌شوند و پس از تسویه، مبلغ وام بعدی افزایش می‌یابد. معمولاً اولین وام کم‌تر از ۱۰۰۰۰ رینگیت (بیش از ۲۵۰ دلار) است و مشتریان خوش‌حساب می‌توانند برای وام‌های تا ۱۰ هزار رینگیتی (بیش از ۲۵۰۰ دلار) درخواست دهند. وام‌گیرنده‌ها در گروه‌های پنج نفره بازپرداخت‌های یکدیگر را تضمین می‌کنند و خانوارهای متقاضی روزانه یک ساعت آموزش اجباری در مورد حقوق و وظایف‌شان در زمینه بازپرداخت درست وام می‌بینند.

ارزیابی‌ها نشان می‌دهند که در نتیجه اجرای برنامه امانه اختیار، ۸۵ درصد از خانوارهای فقیری که وام دریافت کرده‌اند، توانسته‌اند درآمد ماهیانه خود را تا ۷۰ درصد افزایش دهند. هم‌چنین هزینه‌های مصرفی ۶۸ درصد از شرکت‌کنندگان به شدت افزایش یافته است.

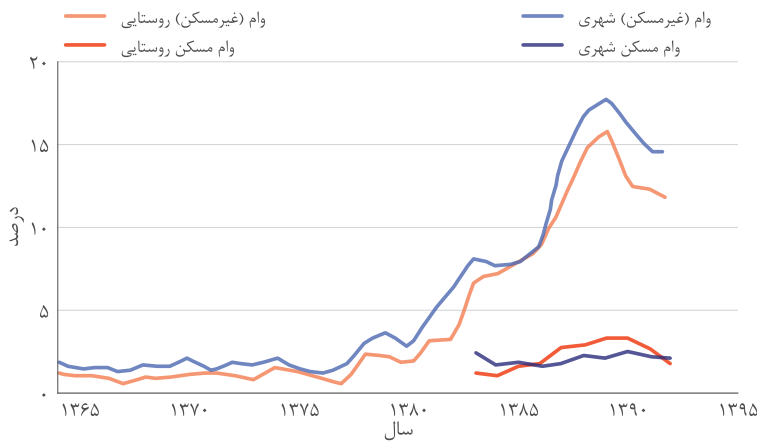
بالین حال بایستی اشاره کرد که تعداد شرکت‌کنندگان در این برنامه محدود است و تا سال ۲۰۰۷ تنها ۴ درصد از جمعیت فقیر به این برنامه دسترسی داشته‌اند.

حجم اعتبارات اعطایی به فقرا در سطح جهان روندی افزایشی داشته است و تعداد فقیرترین مشتریان دریافت‌کننده اعتبار از ۸ میلیون نفر در سال ۱۹۹۷، به ۱۱۶ میلیون نفر در سال ۲۰۱۲ رسیده است.

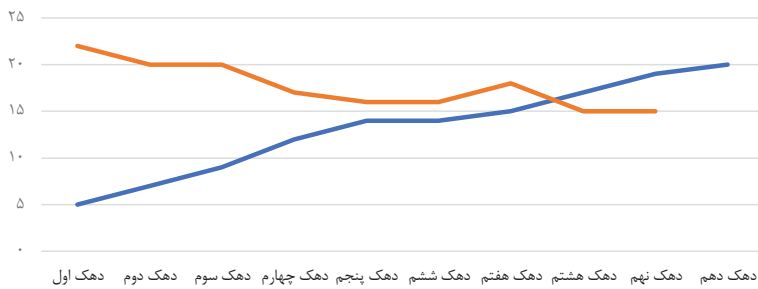

نمودار زیر نسبت خانوارهای دریافت کننده تسهیلات به کل خانوارها را بر اساس داده‌های پژوهشکده پولی و بانکی به نمایش می‌گذارد. گرچه این نسبت به طور کلی صعودی نوسانی داشته است، ولی همچنان درصد پایینی از خانوارها به این خدمات دسترسی دارند. همان‌طور که در نمودار مشاهده می‌کنید، نرخ دسترسی خانوارهای شهری در سال ۸۹ به بیشترین میزان خود یعنی حدود ۱۷٪ رسیده است.

«نسبت خانوارهای در حال بازپرداخت تسهیلات به تفکیک دهک در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد فقط ۵٪ خانوارهای دهک اول، در مقایسه با ۲۰٪ خانوارهای دهک دهم، در حال بازپرداخت تسهیلات هستند. همچنین، نسبت اقساط به کل هزینه‌ها از ۲۲٪ (برای دهک اول) تا ۱۲٪ (برای دهک دهم) متغیر است.»

کامل و هم بر معرف اتکا دارد. بانک راکیات از سال ۱۹۸۸ به خوداتکایی مالی دست یافته و بخش تأمین مالی خرد این بانک نزدیک به ۴۵ درصد از سهم بازار اندونزی را در اختیار دارد.

● اهمیت گسترش طرح‌های اعتبار خرد در ایران: فقط ۵٪ خانوارهای دهک اول در حال بازپرداخت تسهیلات هستند

به گزارش پایگاه داده شمول مالی بانک جهانی (Global Findex) درصد افراد بزرگ‌تر از ۱۵ ساله دارای حساب در مؤسسات مالی ایران از ۷۴٪ در سال ۲۰۱۱ به ۹۴٪ در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است. همچنین، گزارش‌های بانک مرکزی نشان می‌دهد که دسترسی به نقاط خدمات دهی در ایران در مقایسه با سایر کشورها، از وضعیت مناسبی برخوردار است، هرچند که این دسترسی در استان‌های مختلف متفاوت است. با این حال، دسترسی به پس‌انداز و تسهیلات بانکی در کشور به شدت نابرابر است. به طور مثال، به گزارش بانک مرکزی، در سال ۱۳۹۵، ۲.۵٪ از حساب‌ها ۸۵٪ از سپرده‌ها را در اختیار داشتند و تنها ۱۲٪ از خانوارها در حال بازپرداخت تسهیلات بوده‌اند. همچنین گزارش پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی که نسبت استفاده خانوارهای ایرانی از تسهیلات بانکی را از سال ۱۳۶۴ تا ۱۳۹۲ برآورد کرده، نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۹ در بهترین حالت تنها ۱۷ درصد خانوارهای شهری ایرانی در حال بازپرداخت تسهیلات بوده‌اند. بررسی داده‌های بودجه‌خوار در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد در این سال تنها ۱۲ درصد خانوارها در حال بازپرداخت تسهیلات بوده‌اند که کاهش دسترسی خانوار به تسهیلات را نسبت به سال ۸۹ نشان می‌دهد.

● تجربیات ملی مشابه در زمینه اعطای اعتبارات خرد

اجرای برنامه‌های تأمین مالی و اعتبار خرد در ایران سابقه‌ای طولانی دارد، اما ارزیابی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که بسیاری از این برنامه‌ها به طور ناقص اجرا شده و با مشکلات ساختاری مواجه بوده‌اند. مهم‌ترین این نواقص و چالش‌ها عبارتند از: اجرای ناگهانی و یک‌باره برنامه‌ها و عدم دسترسی پایدار به خدمات مالی؛ اهداف پوپولیستی طرح‌ها بدون پشتوانه کارشناسی و مالی کافی؛ اعطای تسهیلات بی‌ارائه‌ای با اتکالی به منابع دولتی بدون تأکید بر گردآوری پس‌انداز گروه‌های هدف؛ عدم تشخیص با انتخاب نادرست گروه هدف و عدم تناسب مبلغ وام و نیاز وام‌گیرنده. جدول صفحه ۴ برخی از تجارب ملی را در زمینه تجربیات مشابه با تأمین مالی خرد به طور خلاصه معرفی می‌کند.

تجربیات بانک گرامین در مناطق روستایی، به‌ویژه در مورد زنان، نشان داده است که فقرا در صورت دسترسی به سرمایه خرد می‌توانند از چرخه فقر رها شوند؛ ۵۴ درصد وام‌گیرندگان گرامین با این وام‌ها از خط فقر عبور کرده‌اند، و ۲۷ درصد آن‌ها به خطر فقر نزدیک شده‌اند.

کرونا، نیروی کار و حمایت اجتماعی

گزارش هجدهم | ۶ دی ۱۳۹۹

چه باید کرد؟ وثیقه‌زدایی، اعتباردهی گروهی و تنوع برنامه‌های بازپرداخت

طرح‌های تأمین مالی و اعتبار خرد در ایران

عنوان طرح	معرفی طرح
۱	تعاونی‌های اعتبار
۲	صندوق‌های قرض‌الحسنه
۳	اشتغال و خودکفایی کمیته امداد
۴	صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی
۵	تأمین مالی خرد مشترک سازمان بهزیستی، بانک کشاورزی و مؤسسه تاک

در هنگام اجرای برنامه‌های مربوط به پرداخت اعتبارهای خرد، سه اصل مهم باید مورد توجه قرار بگیرد: سادگی، دسترس‌پذیری و پایداری منابع.

در درجه اول باید توجه کرد که در اعطای اعتبارات خرد، وابستگی بیش از حد و طولانی مدت به منابع دولتی پایداری منابع مالی این صندوق‌ها را به شدت کاهش می‌دهد؛ این صندوق‌ها بایستی، ضمن نقش نظارتی دولت، بیشتر با اتکا به پس‌اندازهای مردمی تأمین مالی کنند.

وثیقه‌زدایی نیز در اعطای اعتبارات خرد از اهمیت زیادی برخوردار است و دسترسی را افزایش می‌دهد. تجربیات ملی و بین‌المللی نشان می‌دهند که در وام‌های خرد بدون وثیقه مانند وام ازدواج، احتمال عدم بازپرداخت بسیار کم است. برای افزایش انگیزه بازپرداخت، می‌توان از ایجاد باشگاه‌های اجتماعی (معادل باشگاه مشتریان در بخش خصوصی)، افزایش صعودی اعتبارات در صورت خوش‌حسابی، یا ایجاد برنامه‌های تعهد مشترک/وثیقه اجتماعی استفاده کرد. در برنامه‌های تعهد مشترک اعتبار به گروه‌های خودساخته کوچک تعلق می‌گیرد و به گروه‌هایی که یکی از اعضای آن بدهکار است اعتبار مجدد اعطا نمی‌شود. ضمناً، در بسیاری از کشورها در صورت عدم بازپرداخت موسسه اعطا کننده اعتبار، جهت تسویه اجازه برداشت از حساب شخص در سایر بانک‌ها را دارد. تنوع برنامه‌های پرداخت و بازپرداخت نیز، به خصوص دوره‌های بازپرداخت، و متناسب‌سازی آن‌ها با نیازها و شرایط گروه‌های هدف، دسترسی اقشار مختلف را به اعتبار خرد افزایش می‌دهد. در عین حال، تشویق گروه‌هایی که بیش از سایرین در معرض تبعیض دسترسی به تسهیلات بانکی قرار گرفته‌اند، مانند زنان و جوانان، به مشارکت در این طرح‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است.

سطوح پایین دانش مدیریت پولی ممکن است مشتریان و مشتریان بالقوه اعتبارات خرد را از فهم درست و بهره بردن از محصولات و خدمات مالی در دسترس بازدارد. از این‌رو مؤسسات اعطای اعتبار خرد بایستی از فرآیندهایی اختصاصی از جمله آموزش‌های گروهی برای افزایش آگاهی مشتریان از محصولات و خدمات مالی، نحوه محاسبه سود بدهی خود، بازپرداخت‌ها و شرایط اصلی دریافت وام‌ها برخوردار باشند و نیز سازوکاری برای سنجش منظم سطح آگاهی مشتریان تدارک ببینند. هم‌چنین، طرح‌های اعطای اعتبار خرد باید با برنامه‌های متنوع ارتباطی، فنی و آموزشی‌ای همراه باشد تا از بهبود وضعیت دریافت کنندگان محروم وام اطمینان حاصل شود.

اقداماتی مانند وثیقه‌زدایی، پرداخت وام با تعهد گروهی و تنوع برنامه‌های پرداخت و دوره‌های بازپرداخت دسترسی افراد به اعتبارات خرد و نرخ بازپرداخت این اعتبارات را افزایش می‌دهد.

